

4. maja

Sinoči me je našel – iznajdljivost fotografov – v tretji najvišji galeriji Comédie Française mladi fotograf, ki se mi je že poprej približal in prosil, da bi pristal na posnetek. Najrajši bi mu odrekel, ker so me zadnja leta ob vsaki novi knjigi oblegali, a ob misli, da si pač takó služijo svoj nelahko priborjeni kruh, sem tudi snoči pristal, vendar tudi želel, naj pride danes k Mémorialu deportirancev, tam bo vsaj prišel do veljave Mémorial.

Tako sva se sešla v malem gaju, preden so odprli sakrarij. Sončnih žarkov še ni bilo, a v čistem jutru je lepo izstopala čipkasta struktura notredamskega prezbiterija. V resnici mi je bolj po godu kot pročelje. Tišina male trate, s katere se strmo stopnišče med belima stenama spušča navzdol, je kot zelena predsoba v kamnito hladno smrt. Tam je beli atrij na konici trikotnika, ta pa je zapičen v desni rokav deroče Sene. Nad to konico je v odprto okno vdelana železna skulptura, ki, sestavljena iz številnih šilastih konic, simbolizira neubranljivo napadalnost hudega, do katerega prideš skozi tesen vhod nedaleč od stopnic. Takó te tista kovana pretnja pripravi na zbranost in polmrak kripte, kjer te na bronasti okrogli plošči na tleh opozarja napis, da si na kraju, posvečenem tistim, ki so bili poslani na konec sveta in se niso vrnili. Prava kripta pa je dolga galerija, obdana z desetisoči lučic, ki simbolizirajo taboriščnike, medtem ko so spodaj ostanki enega neznanega izmed njih. Na dnu galerije je sredi stene mali svetli kolobar v polmraku kot trajna luč v svetišču.

Moj mladi fotograf me je nekaj časa skušal zaman ujeti v belem atriju pred z železjem zamreženim oknom, ker nisem maral, da bi bilo videti, kot da se nalašč izpostavljam. Ne vem, če se mu je posrečilo, so pa tisti njegovi poskusi priklicali ameriški starejši par, ki je zaslutil, za kaj gre, in je želel biti poučen. In ko je fotograf omenil prevode *Nekropole* v razne jezike, je gospod seveda poznal ugledno založbo v New Yorku. Kolikor nepričakovana, toliko neprijetna reklama. Poleg vsega je angleška *Nekropola* pošla.

Dopoldne še obisk uprave *Zdravnikov brez meja*, ker je edina ustanova, kateri zaupam svoj skromni prispevek od leta 1990 naprej ob vsakem prihodu v Pariz. In ni bilo še slišati, kot pri številnih drugih podobnih organizacijah, govoriti o kraji zbranih sredstev. Zdravniki brez meja so lani po medijih javili celó, da trenutno ne potrebujejo denarnih pošiljk!

Popoldne sem porabil za pregled zapiskov. Predvsem tistega, ki se tiče pogovora z Rado pred dnevi ob popoldanski skodelici kave. Ugotovil sem namreč, da bi bila lahko v pripoved najine preteklosti ujeta vsa slovenska usoda prejšnjega stoletja. Na moji strani: od požiga naših ustanov, doživetja dveh veleprocesov in trajajočega etničnega čiščenja vse do nemškega zla, gestapa in krematorijskega sveta, moja bolezen in izguba sestre v klavrnem Svobodnem tržaškem ozemlju. Rada pa: fašizem na vasi ob upornem bratu, zaradi katerega se bo črnosrajčniška oblast maščevala s požigom doma, zaporom in internacijo cele družine, potem bratova smrt in nemška zasedba, v

dnevi umikajočih se četniških čet pa sestrina smrt izpod noža enega izmed njih. Pa tudi po vojski sva oba bila, tako ali drugače, na indeksu; ona, ker se je uprla oblasti in odklonila politično vlogo, tako da ji niso za pokojnino priznali učiteljevanja v vojnem času. Z mano je pač bilo, kar je bilo.

Seveda je bila marsikatera družinska skupnost še drugače preizkušena, a pripoved take skupne usode bi mogoče bla posrečeno pričevanje, na katero nisem pomislil.

Zvečer Čehovi nasmeti pisateljem, a že ko na slepo odprem knjigo, berem: čemu potrebuješ več oseb, zadoščata dve, on in ona. V glavnem sem se tega nasveta držal nekako nehote; saj se tudi posreči, da ob dveh pride od izraza posoba nekega mesta ali celó neke dobe.

5. maja

Nenavadno lep občutek v posebnem brzem vlaku TGV za vso mednarodno pisateljsko kolonijo (menda nas je dvesto), ki se peljemo v Saint-Malo. Živahnost v kupejih, nova poznanja, bogastvo listin in raznih potrdil po mizicah daje vtis nekakšnih potujočih uredništev, razdeljenih po dolgih vozovih. Nekaj temu vtisu le odgovarja, na primer skupinica avtorjev, ki jih je predlagala neka založba. Takó tista, kamor spadam, Phébus; menda smo štirje, imamo pa za voditeljico praktično Madame Blandine, ki je nizka blondinka, hitrih gibov in izjemna organizatorka. Zelo je bilo prav založbi in seveda tudi nji, da me povabijo zaradi romana *V labirintu*; čeprav je izšel predlanskim, je za tokratno srečanje novost. Nastopil bom trikrat, danes popoldne, jutri in v soboto, v nedeljo zjutraj vrnitev.

Sain-Malo. Mesto za mogočnim visokim obzidjem, pred katerim se morje ponosno oddaljuje in začasno pušča na razpolago majhnim bitjem, ki so človeški dvonožci, da se bosu približajo počivajočemu velikanu. No, kar je po svoje karakteristično, je to, da se staro mesto intra muros podržuje, da je bilo *Ville corsaire*, Korzarsko ali gusarsko mesto. Larousse sicer opozarja, da korzar ni isto kot pirat, kar bo seveda držalo, vendar ne vidim velike razlike med roparjem, ki ga plačuje država zato, da pleni tuje trgovsko ladje, od samostojnega roparja, ki pleni na svojo roko. Je pa turistično uporabna takšna ravbarska značilnost. V izložbi neke tukajšnje knjigarne na semnju sem videl knjigo o zgodovini Gusarskega mesta z upodobljenimi črci na naslovni strani. Pretežka je za moj kovček, a moral bom zvedeti kaj več o ti nespodbudni preteklosti.

V sobi na mizi izvod revije *Lire*, majska številka, kateri je prilepljen izvod odlomkov iz romana *Rdeče in črno* v žepni obliki, ki jo skupaj ponujata Francoske železnice in revija *Lire*. Sto strani, dve poglavji, izšlo je že dvanajst takih knjižic, vsi avtorji spadajo med klasike: Verne, Zola, Proust, itd. Poleg tega še v poklon posebna številka tednika *Télérama*, ki je tudi že skoraj prava revija. Lepo število člankov, ki jih ne bom utegnil brati niti v Trstu, o Kunderi, Jacquesu Le Goffu, Stendhalu itd.

Ob pol petih nastop v Rotondi Velike palače za oddajo v živo radia France Culture. Govor naj bi bil o drugem vojnem spopadu, vendar je spraševalec nekako nonšalantno stoječ pred nami (dvema francoskima avtorjema in mano) začel z ljubeznijo v vojnih dneh. Druga dva, eden je bil med vojsko v Nici, drugi v Bretaniji, sta se precej bavila z nadržnostmi, ki sem jih večinoma presliševal. Jaz sem spregovoril o ljubezni (*Zatemnitev*), ki je proti utečenim normam in tudi obsojena, a vzklije mimo zakonov in nazorov, nepripravljena in tudi, zaradi smrtonosnega časa, vnaprej obsojena na propad; vendar v bistvu kot dokaz upora proti ustaljeni določenosti in proti splošnemu zlu. Pri nekem naslednjem vprašanju o posebnem doživetju sem prikazal človeka, ki se v zebasti obleki znajde maja 1945 leta na Trocaderu, na terasi pred palačo Chaillot (*Spopad s pomladjo*), zmeden je in brez besed. Tisti svet, od koder prihaja, in tisto veličastje, ki ga ima pred sabo, na nikak način ne spadata skupaj. Kako je mogoče, da oba obstajata? In ti si nekako na sredi med obema. Položaj, ki v njem ne najdeš izhoda, in se bojiš, da te ne bo nehal oblegati.

Nazadnje je bil napotek povezan z veselim doživetjem: takó sem izbral poglavitno temo *Spopada s pomladjo*, to je ljubezen kot vrednota, ki te prepriča, da se kljub vsemu, kar je človek doslej počel hudega, pobotaš z življenjem v upanju, da bo človeštvo začelo drugače vrednotiti svoje bitje, edino dragocenost, ki jo ima, svoje telo, čemur seveda sledi vrednotenje telesa drugega človeka, našega sočloveka, v najbolj čudovitem primeru, v ljubezni.

Popoldne sprehod, čeprav je bila sapa ostra, povzpel sem se na vrh obrambnega zida, da sem nekoliko oponašal številne turiste, ki so preplavljali tudi mesto znotraj obzidja. Odprto morje tukaj daje vtis divjine, kar je deloma tudi odvisno od gusarske tradicije, na katero obiskovalca nekako načrtno pripravijo. Nedaleč od obale same otok, kjer je Chateaubriandov grob, a me nič kaj ne vleče, da bi se pozanimal, kako in kdaj človeka lahko odpeljejo tja. Kot študent sem bral njegov *Genij krščanstva*, a je moja spominsko skrinjo, kot bi rekel prijatelj Kocbek, leto taboriščnega niča spremenilo v pravo tabulo raso. Imam *Spomine z onkraj groba*, a ne pridem do tega, da bi knjigo resno vzel v roke. Skrbno pa sem si zapisal njegovo izjavo, ko se je iz Trsta odpravil v Grčijo: Trst je zadnja postojanka evropske civilizacije, onkraj začenja barbarstvo. *La barbarie*. Podobno so se izražali na raznih kulturnih srečanjih evropski kulturniki ob spopadu *plemen*, ko se je razletela jugoslovanska federacija.

Zvečer prebral nekaj pasusov darovanega "žepnega" Stendhala, tam, kjer gre za anonimna pisma in pristane ljubezen na mizerni ravni kalkulacij in trikov. Razpoloženje sem si popravil z dolgim intervjujem Le Goffe v *Lire*. Dve novi knjigi o srednjem veku. O herojih, o čudovitostih, o svetnikih. Predvsem pomembna trditev, da je brez poznanja književnih del nemogoče imeti sintetično podobo zgodovine. V obsežnem pogovoru pa se mi zdi najbolj zanimivo, a prepotrebno razmišljanje o *imaginaire*, to je o namišljenem, ki ga ni smeti enačiti z domišljijo; gre za vprašanje

čudovitega (la merveille) v srednjem veku, trdi Le Goff, so bili to katedrale, gradovi in samostani. Vsekakor je čudovito povezano s telesom, s senzibilnostjo. Zdaj nam to potrebno čudo skuša nadomestiti znanstvena fantastika, a to ni to, pomagati bi si bilo treba ne z vrnitvijo v romantiko, ampak iskati pri nji pomoči, recimo pri Vitezih okrogle mize ali pri kralju Arturju.

Ne vem, izredni zgodovinar vidi v srednjem veku ogromno zalogo energije, vendar ko gre za optimizem tiste dobe, omenja verovanje v Kristusovo vstajenje, kar bo nedvomno držalo, vendar se mi zdi, da to le ne zadošča za optimizem v konkretnem razvoju družbenega življenja.

Kljub bonu za restavracijo sem v kavarni naročil skodelo mleka in *tartine grillée*, z maslom, tako kot povečerjava vsak večer z Rado. In sva si po telefonu voščila dobro spanje. Posebno zanjo je to pomembno, ker ji noč večkrat kvarijo zdravila in ji srce mora sproti uravnnavati pace maker.

6. maja

Dopoldansko pohajanje po uličicah, skoraj vse so tesne, enosmerne, staro mesto intra muros pač. Pred dvema letoma sem obiskal zanimiv morski muzej z Dragom Jančarjem, tokrat sem se zadovoljil z občudovanjem velikega trijambornika, ki je kot nalašč pristal nedaleč od našega knjižnega semnja skoraj tik naših belih šotorov. Je v resnici mogočen takó v dolžino kot v višino, da si kar predstavljam, kako hud je bil spopad s takim napadalcem.

Od 12. do 13. ure v Café littéraire pogovor na temo Roman kot reka. *Le roman comme un fleuve*. V mojem primeru gre za *V labirintu* kot tretjem delu trilogije, ki ni nastala po mojem načrtu, saj glede kronološkega dogajanja *Spopad s pomladjo* obravnava povojni čas, *Zatemnitev*, ki je izšla dosti kasneje, pa medvojni. Proti mojemu nasvetu, bil sem namreč rajši za prevod *Mesta v zalivu*, je založba želela zaključek v povojnem Trstu za časa Svobodnega tržaškega ozemlja.

Bili smo v štirih, dva angleška pisatelja, nemška pisateljica ter jaz kot tržaški slovenski avtor. In ko je prišla vrsta name, sem nekoliko razložil moj status s prikazom naše preteklosti in zato na kratko vsebino dveh knjig pred *Labirintom*, ki se tako imenuje zaradi položaja Trsta po drugi svetovni vojski, ko je bil skupaj z Berlinom ena izmed dveh točk spora med nastajajočima blokoma. Voditeljica pogovora se ni strinjala z mano, poleg zapletene politične situacije je poudarila intenzivnost človeških usod, potem pa prebrala odlomek na smrt bolne mladenke ter me takó pripravila na tolmačenje tudi avtobiografskih elementov.

Kosilo skupaj z direktorjem založbe, pravim bradatim Tarzanom, Jean-Pierre Sicre, ki me enkrat zelo spoštljivo vika, potem se zave, da se tikava od 1995. leta, ko je izdal *Spopad s pomladjo* (*Printemps difficile*), a čez čas me spet vika. Malo se namreč srečava. Tokrat sam omeni, da je *Printemps* pošel in da trilogija ni kompletna, zato bi ga moral izdati v žepni izdaji. Morebiti spomladi. Kar bi bilo imenitno ob dveh žepnih izdajah *Alamuta*, ki je tudi njegova zasluga. Kar se

tega tiče, se rad pohvali, da je Bartola literarno izboljšal. Nato se pogovoriva o Kocbeku, ki ga pozna, ker je v reviji *Caravanes* objavil deset njegovih pesmi v mojem prevodu in s svojo »izboljšavo«. Omenil sem pomemben dnevnik, njegovo vsebino, kar gotovo spada med dela, za katera se rad odloča. Vprašal me je, če bi napisal uvod h knjigi, pripravljen ga je vzeti v poštev ob zelo dobrem prevodu. To sem tudi jaz poudaril, da je Kocbek eliten avtor in zato tudi izredno zahteven za prevajalko ali prevajalca.

Popoldne je posvečeno podpisovanju knjig. Mogoče najbolj prisrčen del vsega srečanja. Ljudje, ki so poslušali včerajšnji in današnji pogovor z mano, se zanimajo za *Labirint*, vendar bi radi nekako začeli od začetka, ne z zaključnim delom, tako razložim vsakemu posebej, da je začetek zgodbe v *Zatemnitvi (Jours obscurs)*, nadaljevanje pa je pošlo, vendar ga bo spet mogoče imeti, vsekakor se *Labirint* lahko bere kot samostojno delo, kot tako je bilo tudi koncipirano...

Malo si tudi ogledam druge založbe. Gallimard, ker smo v obmorskem mestu, ima veliko jadrnico v svojem oddelku ter afriški čoln poleg knjig, ki so namenjene turistom. Med te spada tudi majhna, zelo priročna s Kanalom in čolni na naslovni strani v zbirki *Le petit mercure* v založbi *Le Mercure de France*, podzbirka pa je *Le gout des villes*. Knjižica ima naslov *Le gout de Trieste*, to je okus Trsta. Druge knjižice so posvečene znamenitim mestom, pred Trstom so izšle Benetke. Tržaško je pripravil, izbral odlomke, napisal uvode in pojasnila Gérard Georges Lemaire, ki je, kot je videti, večkrat v Trstu, saj je v knjižici Kosovelova pesem *Nocoj smo*, ki jo je vzel iz dvojezične zbirke Tržaške knjigarne 2003. leta in jo sam prevedel iz italijanščine. Odlomek z opisom Kanala, je vzel iz prevoda moje knjige *Zibelka sveta (La Porte dorée)*. Kolikor vem, je to prvič, da sta dva slovenska tržaška avtorja skupaj s Sjevom, Sabo, Slataperjem itd. Je pa v bibliografiji omenjen tudi Drago Jančar zaradi zbirke *L'élève de Joyce*, Joyceov učenec.

7. maja

Razen popoldanskega pogovora v gledališču Chateaubriand, na katerem nas je sedmerica razpravljala o Evropi kulture in kjer je v glavnem spet prišlo do poudarjanja enotnosti v raznolikosti, jaz pa tudi povedal o naši kulturi in o zamolčanih kulturah – sem ves prosti čas prebil v standu za podpisanje. Profesor Philippe Guerin, ki me je pred kratkim povabil na univerzo v Rennes, je bil pričujoč, z gospo sta nabrala nekaj mojih knjig tudi v standu knjigarnarja iz Saint-Maloja in jih posvetila raznim prijateljem. Z njim kot z vsemi številnimi prijatelji in znanci velja takó ob srečanju kot ob slovesu »je t'embrasse«, to se pravi objemam te, izraz, ki mu mi najbrž še dolgo ne bomo našli domačega ekvivalentnega, vendar ga je Kosovel doživel v korespondenci s Carlom Curciom, ki mu večkrat pošilja *je vous embrasse* za sklep pisma.

8. maja

Odhajam, ker sem prepričal organizatorje, da nima smisla, da se vračam s skupnim vlakom in prespim v Parizu ter šele pojutrišnjem odletim v Trst. Predvsem zaradi Rade, ki je tokrat vse te dni sama, sem predlagal spremembo, kateri so prijazno privolili, čeprav bi rajši videli, da se tovariške vezi utrjujejo še za en dan...

Mene pa skrbi, ker moram pravočasno oddati te zapiske gospodični, ki se bo morala vicati z mojo pisavo, saj bom, ko jih bom natipkal, kot po navadi korigiral in dodajal. Za 15. maj pa sem sprejel vabilo, da bi v mestnem vrtu ob doprsnem kipu Srečka Kosovela spregovoril ob 60-letnici konca vojske. Zelo mi je do tega, da v svojem mestu počastim Kosovela, ki je tukaj skusil vse hudo, ob katerem je preroško videl, kam tako početje v Trstu, v srcu Evrope, nujno pelje. Njegova *Ekstaza smrti* in še bolj *Tragedija na oceanu* sta se rodili ob pohištvu in ob glasbilih in kulisah zmetanih skozi okno in dolgo bili na ogled za plotom, ki so ga dali okoli počrnelega Narodnega doma. To bo, kar bom mladim povedal, kot sem to potrdil tudi v pogovoru s prof. Vrečkom.

Na letališču v Rimu srečanje z Bojanom Brezigarjem, urednikom *Primorskega dnevnika*, ki se je vračal iz Romunije s kongresa FUEN, naši sorodni organizaciji, ki se zavzema za ogrožene jezike. Bil sem tja povabljen, da bi imel govor z drugima dvema osebnostima, a sem odklonil, ker je šlo natanko za iste dneve kot za srečanje v Saint-Maloju. Brezigar pa je v vodstvu organizacije »Manj rabljenih jezikov«, ki jo je spočel Evropski parlament, to se pravi, da smo tudi v tem pri nas in media res. Obljubil sem mu govor o Kosovelu za dnevnik, če ga bom napisal, bojim pa se, da bom moral nastopiti brez pisanega pripomočka.

10. maja

Ob vrnitvi sem našel okop iz časnikov, slovenskih, italijanskih in francoskih, ki bodo ostali brez prave omembe. Pa vendar *Figaro littéraire*, ki ima datum 5. maja, posveča dve celi strani francoski diplomaciji in navaja razne knjige, ki bi jih bilo vredno poznati, saj se tako ali drugače tičejo tudi nas. A jaz sem se ustavil predvsem ob pričevanjih in mnenjih nekdanjega zunanjega ministra Dominiqua de Villepina. Tudi on kot vsi po vrsti podčrtuje vrednot različnosti in številčno identiteto jezikov. Prepričan sem v pomen različnosti jezikov, pravi. *Un peuple, c'est une langue, et avec elle un imaginaire, une représentation particulière des personnes et des choses*. Zelo lepo, to smo tudi mi zmeraj poudarjali, da neki jezik ni samo sredstvo za sporazumevanje, temveč pogled na svet. Vendar če *une peuple, c'est une langue* in seveda tudi nasprotno, *une langue, c'est un peuple* – zakaj potem to ne velja tudi za bretonski, okcitanski, baskovski in za druge jezike v Franciji? Če pa velja, kako potem, da to ni bilo potrjeno v evropski ustavi? V tako pomembnih vprašanjih vendar ne moreta biti dve meri, ena za tiste, vključene v združeno Evropo, druga za tiste, ki so del tistih držav,

ki sestavljajo združeno Evropo. Zato, da bi državljane prepričal, naj glasujejo za Evropsko ustavo, predsednik Chirac podčrtuje, da je napisana v francoskem duhu. Kar seveda pomeni, da je tudi odsotnost tako imenovanih manjšinskih jezikov v Ustavi treba pripisati Giscardu d'Estainu? Torej še zmeraj Etat-Nation, Quod erat demonstrandum.

11. maja

Menil sem, da se bom z veseljem lotil govora ob Kosovelovem spomeniku, pa se bojim, da mi bo skazila razpoloženje ploha raznih ponesrečenih izjav in navajanj takó o Janševem govoru na Mali gori kakor o tigrovcih in njihovi pokvarjenosti. Saj so voditelji tigra iskali pomoči pri predstavnikih kraljeve vojske, pri angleški tajni službi, pri tujih diplomatih... Vse to jim je nekoč očitala tajna komunistična policija, na primer Albertu Rejcu, ki je bil po vojski v karanteni kot dr. Čermelj in drugi, ki jih tukaj ne bom našteval; vendar se zdaj sprašujem, ali rajši sprašujem vse te komentatorje in komentatorice, ki zagovarjajo nekdanjo oceno tigrovcev, na koga naj bi se takrat obrnili slovenski ljudje, zapuščeni, kot so bili, na milost in nemilost fašizmu? A poleg vsega se sprašujem, ali je, komur v starem slogu odklanja Janšo, pri srcu neka državniška modrost, ki jo je nakazal, ali pa gre za opozicijo za vsako ceno. Nisem Janšev pristaš in morebiti se bom že naslednji teden spotaknil ob katero izmed potez njegove vlade, da pa je ta kampanja v zvezi s tigrovci ne samo zgrešena, ampak državniško škodljiva, to lahko trezen nestranski človek uvidi na prvi pogled. In to bom dokazal.